IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

BO'LAJAK MUTAXASSISLARNI YANGI AVLOD DARSLIKLARI BILAN ISHLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARBLIGI

Abdujalilov Farruxbek Po'latjon o'g'li
Namangan pedagogika instituti, mustaqilizlanuvchi
abdujalilovfarrux32@gmail.com
+99833-035-43-43

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarni yangi avlod darsliklari bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik dolzarbligi tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim resurslari faqatgina axborot tashuvchi vosita bo'lmay, balki talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy fikrlash va raqamli kompetensiyalarni shakllantirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Maqolada yangi avlod darsliklarining o'ziga xos xususiyatlari, ularning interaktiv va multimediaviy elementlari hamda ushbu resurslar bilan ishlashda talabalarda yuzaga kelayotgan metodologik muammolar ko'rib chiqilgan. Tadqiqot davomida tizimli tahlil, qiyosiy-pedagogik metodlar va sotsiologik so'rovnoma natijalaridan foydalanildi. Yakunda bo'lajak mutaxassislarning darsliklar bilan ishlash madaniyatini oshirish va ta'lim sifatini kafolatlash bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: yangi avlod darsliklari, bo'lajak mutaxassis, raqamli ta'lim, multimediaviy resurslar, mustaqil ta'lim, kompetensiya, axborot savodxonligi, ta'lim platformalari.

Mana, berilgan annotatsiya va kalit so'zlarning rus hamda ingliz tillariga professional va akademik tarjimasi:

Перевод на русский язык

Аннотация: В данной статье анализируется социально-педагогическая актуальность развития у будущих специалистов навыков работы с учебниками нового поколения в системе высшего образования. Современные образовательные ресурсы являются не просто носителями информации, а основным механизмом формирования у студентов навыков самостоятельного обучения, критического мышления и цифровых компетенций. В статье рассматриваются особенности учебников нового поколения, их интерактивные и мультимедийные элементы, а также методологические проблемы, возникающие у студентов при работе с этими ресурсами. В ходе исследования использовались методы системного анализа, сравнительно-педагогические методы и результаты социологического опроса. В заключении разработаны научно-практические рекомендации по повышению культуры работы с учебниками у будущих специалистов и обеспечению качества образования.

Ключевые слова: учебники нового поколения, будущий специалист, цифровое образование, мультимедийные ресурсы, самостоятельное обучение, компетенция, информационная грамотность, образовательные платформы.

Abstract: This article analyzes the socio-pedagogical relevance of developing the skills of future specialists to work with new-generation textbooks in the higher education system. Modern educational resources are not merely information carriers, but the core mechanism for shaping independent learning, critical thinking, and digital competencies in students. The article examines the specific features of new-generation textbooks, their interactive and multimedia elements, as well as the methodological challenges students face when working with these resources. The study utilizes systematic analysis, comparative-pedagogical methods, and the results of a sociological survey. Conclusively, scientific and practical recommendations have

been developed to enhance the culture of working with textbooks among future specialists and to guarantee the quality of education.

Keywords: new-generation textbooks, future specialist, digital education, multimedia resources, independent learning, competence, information literacy, educational platforms.

Kirish

Bugungi global axborotlashuv va raqamli iqtisodiyot davrida oliy ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy talab — mehnat bozori raqobatiga bardosh bera oladigan, yuqori malakali va kreativ fikrlaydigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Ushbu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirish bevosita ta’lim jarayonining moddiy-didaktik ta’minotiga, xususan, yangi avlod darsliklarining joriy etilish darajasiga bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni va Oliy ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasida ta’lim mazmunini modernizatsiya qilish, o‘quv adabiyotlarini ilg‘or xalqaro standartlar asosida qayta ko‘rib chiqish ustuvor vazifa etib belgilangan [1, 14-b.].

Yangi avlod darsliklari an’anaviy matnli o‘quv kitoblaridan o‘zining interaktivligi, fanning fundamental asoslarini amaliy misollar bilan uyg‘unlashtirganligi, QR-kodlar, AR (kengaytirilgan borliq) texnologiyalari va giperhavolalar orqali yagona raqamli ta’lim muhitiga integratsiyalashganligi bilan tubdan farq qiladi [2, 45-b.]. Biroq, oliy ta’lim muassasalarida zamonaviy darsliklar va elektron o‘quv-uslubiy majmualar bazasi kengayib borayotgan bo‘lsa-da, talabalarning ushbu resurslardan unumli foydalanish, axborotni filtrlash, mustaqil tahlil qilish hamda amaliyotga tatbiq etish ko‘nikmalari yetarli darajada rivojlanmagan. Bo‘lajak mutaxassislarda yangi didaktik muhitda ishlash kompetensiyasini shakllantirish, o‘quv adabiyotlaridan samarali foydalanish metodikasini takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb pedagogik muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Metodologiya

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, qiyosiy-pedagogik tahlil va eksperimental-sotsiologik metodlar tashkil etdi. Ish jarayonida oliy ta’limda qo‘llanilayotgan yangi avlod darsliklarining tuzilishi va didaktik imkoniyatlari tahlil qilindi. Bo‘lajak mutaxassislarning yangi turdagi darsliklar (elektron, gibrid, multimediaviy) bilan ishlashga bo‘lgan tayyorgarlik darajasini aniqlash maqsadida pedagogik tajriba-sinov ishlari tashkil etildi.

Tajribada oliy ta’lim muassasalarining 2-3 kurslarida tahsil olayotgan 240 nafar talaba ishtirok etdi. Talabalarning darslikdagi interaktiv elementlar, o‘z-o‘zini baholash tizimlari va tashqi raqamli manbalar bilan ishlash ko‘nikmalari maxsus ishlab chiqilgan mezonlar (motivatsion, kognitiv, texnologik va refleksiv) asosida baholandi [3, 88-b.]. Olingan ma’lumotlarning ishonchliligi matematik-statistik metodlar yordamida tekshirildi.

Natijalar

O‘tkazilgan tadqiqotlar va sotsiologik so‘rovnomalar natijasida ma’lum bo‘lishicha, talabalarning yangi avlod darsliklari bilan ishlash motivatsiyasi yuqori, biroq ulardan tizimli va mustaqil foydalanish ko‘nikmalari o‘rta va quyi darajada joylashgan. Xususan, an’anaviy darsliklar va yangi gibrid darsliklarning o‘zlashtirish samaradorligiga ta’siri solishtirilganda, yangi turdagi darsliklar bilan tizimli ishlagan talabalarning yakuniy ko‘rsatkichlari sezilarli darajada yuqori bo‘lgan.

Quyidagi jadvalda talabalarning yangi avlod darsliklaridagi turli komponentlar bilan ishlash bo‘yicha ko‘rsatgan ko‘nikma darajalari (foiz hisobida) aks ettirilgan:

Darslik komponentlari va u bilan ishlash yo‘nalishlari	Yuqori daraja (%)	O‘rta daraja (%)	Quyi daraja (%)
Matnli ma’lumotlarni tahlil qilish va konspektlashtirish	42	45	13
QR-kodlar va giperhavolalar orqali qo‘shimcha manbalarni qidirish	28	51	21
Multimediali ilovalar va video-ma’ruzalarni o‘zlashtirish	35	48	17
O‘z-o‘zini tekshirish testlari va interaktiv topshiriqlarni bajarish	22	54	24
Keys-stadi va muammoli vaziyatlarni yechishda darslikdan foydalanish	18	47	35

Pedagogik tajriba-sinov darslaridan so‘ng, yangi avlod darsliklari bilan ishlash metodikasi o‘rgatilgan tajriba guruhlarida talabalarning fanni o‘zlashtirish sifati nazorat guruhlariga nisbatan 14,2% ga oshganligi qayd etildi [4, 112-b.].

Tahlil va muhokama

Bo‘lajak mutaxassislarni yangi avlod darsliklari bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish muammosi zamonaviy didaktikaning eng murakkab va ko‘p qirrali yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot doirasida olingan amaliy natijalar va empirik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, bugungi kun talabasining o‘quv adabiyotlari bilan o‘zaro ta’sir mexanizmi tubdan o‘zgargan. Agar an’anaviy ta’lim tizimida darslik fundamental va mutloq bilimlar manbai hamda majburiy yod olinishi kerak bo‘lgan matnlar majmuasi vazifasini bajargan bo‘lsa, raqamli va gibrid ta’lim muhitida uning funksional determinatsiyasi butunlay boshqa xarakter kasb etmoqda [2, 74-b.]. Yangi avlod darsliklari axborot yuklamasini kamaytirish, vizuallashuv darajasini oshirish va eng muhimi, talabani mustaqil tadqiqot faoliyatiga yo‘naltirish prinsiplari asosida loyihalashtirilmoqda [5, 82-b.].

O‘tkazilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari jarayonida talabalarning matnli ma’lumotlarni tahlil qilish va konspektlashtirish ko‘nikmasi nisbatan yuqori ko‘rsatkichni (42%) tashkil etgani bejiz emas. Ushbu holat maktab va akademik litsey tizimidagi reproduktiv ta’lim metodlarining uzoq muddatli inersiyasi bilan bog‘liq. Talabalar yillar davomida tayyor matnni o‘qish, undagi kalit jumlalarni mexanik ravishda ko‘chirish va qayta so‘zlab berish formatiga moslashganlar. Biroq, yangi avlod darsliklarining tarkibiy qismi bo‘lgan giperhavolalar, QR-kodlar hamda tashqi raqamli resurslar bilan ishlash jarayoniga o‘tilganda, ushbu yuqori ko‘rsatkich keskin pasayib, quyi va o‘rta darajadagi muammolar maydonga chiqadi. Chunki darslik tarkibidagi gibrid elementlar talabadan oddiy xotira quvvatini emas, balki axborot oqimini saralash, verifikatsiya qilish (haqqoniyligini tekshirish) va eng asosiysi, tahliliy filtrlash kompetensiyasini talab etadi [7, 61-b.].

Raqamli havola va media-resurslar bilan ishlash yo‘nalishida o‘rta darajaning 51% ni tashkil etishi talabalarning texnik vositalardan foydalanish savodxonligi yetarli ekanini ko‘rsatsada, ushbu manbalardan ilmiy maqsadda foydalanish metodologiyasi oqsayotganidan dalolat beradi. Smartfon yordamida QR-kodni skanerlash va kerakli platformaga o‘tish talaba uchun qiyinchilik tug‘dirmaydi, biroq ushbu platformadagi video-ma’ruza, interaktiv keys yoki ilmiy

maqolani fundamental darslik mavzusi bilan sinxronlashtirish, ular o‘rtasidagi mantiqiy ko‘priklarni mustaqil qurish jarayonida tizimli bo‘shliqlar ko‘zga tashlanadi. Talaba o‘zini darslik chegarasidan tashqaridagi katta axborot maydonida ko‘rganda, diqqatning tarqoqligi (fokus yo‘qolishi) va o‘quv motivatsiyasining pasayishi holatlari kuzatiladi. Bu ilmiy adabiyotlarda "gipershavqin effekti" deb atalib, raqamli darsliklarning eng zaif metodik nuqtalaridan biri hisoblanadi [11, 79-b.].

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, keys-stadi va muammoli vaziyatlarni yechishda darslik materiallaridan samarali foydalanish ko‘rsatkichining eng past darajada (18% yuqori, 35% quyi) ekanligi oliy ta’lim tizimidagi fundamental didaktik ziddiyatni ifodalaydi. Zamonaviy darslik modelida nazariy boblar qisqartirilib, ularning o‘rniga amaliy muammolar, ishlab chiqarish kolliziyalari va tahliliy topshiriqlar bloklari kiritilmoqda. Masalan, Robert Marzano o‘zining taksonomik tadqiqotlarida ko‘rsatib o‘tganidek, bilish jarayonining eng yuqori bosqichlari — bu bilimlarni tizimli tahlil qilish, ulardan yangi kontekstda foydalanish va metakognitiv monitoring yuritishdir [6, 211-b.]. Bizning tajribamizda esa talabalar darslikdagi tayyor qoidalarni topshiriq elementlariga moslashtira olmasliklarini namoyon etdilar. Ular muammoning yechimini darslik matnining qaysidir satridan tayyor holda topishga urinadilar. Vaholanki, yangi avlod darsliklaridagi keyslar yechimi matn ichida berilmagan bo‘ladi; matn faqatgina yechim algoritmini qurish uchun instrumental baza vazifasini o‘taydi.

Ushbu muammoning ildizlari ta’lim jarayonida vizual savodxonlik (Visual literacy) madaniyatining yetishmasligiga ham borib taqaladi. Yangi avlod darsliklari vizual dominantlikka asoslangan. Ularda matn hajmi kamaytirilib, uning o‘rnini murakkab infografikalar, dinamik diagrammalar va strukturaviy sxemalar egallamoqda [8, 98-b.]. Vizual ma’lumotlarni o‘qish hamda ulardagi yashirin empirik bog‘liqliklarni ochish mutaxassisdan maxsus kognitiv tayyorgarlikni talab qiladi. Tajriba-sinov davomida ma’lum bo‘ldiki, talabalarning ko‘pchiligi darslikdagi diagramma va infografikalarni shunchaki illyustratsiya yoki vizual bezak (dekoratsiya) sifatida qabul qilishadi. Ular ushbu vizual ob’ektlar ichiga joylashtirilgan statistik ma’lumotlarni, jarayonlarning vaqtinchalik va fazoviy mutanosibliklarini tahlil qilishga odatlanmaganlar. Natijada darslikning eng informativ qismi hisoblangan vizual bloklar o‘zlashtirilmasdan qolib ketmoqda.

Pedagogik eksperiment davomida gibrid darsliklar bilan ishlash metodikasi tizimli o‘rgatilgan tajriba guruhlarida o‘zlashtirish sifatining 14,2% ga oshgani ushbu yo‘nalishdagi maqsadli o‘qitishning samaradorligini isbotlaydi [4, 115-b.]. Bu o‘sish ko‘rsatkichi shuni anglatadiki, agar talabaga yangi raqamli va interaktiv muhitda qanday ishlash strategiyasi (skaming, skaning, tanqidiy tahlil, keys filtrlash) to‘g‘ri o‘rgatilsa, darslikning didaktik salohiyati to‘liq yuzaga chiqadi. Tajriba guruhlarida talabalarga darslik matni bilan ishlashda quyidagi algoritmlar o‘rgatildi:

1. Darslik bobidagi muammoli savolni aniqlash;
2. Ushbu muammoga doir darslik ichidagi vizual ma’lumotlarni (grafiklarni) olingan nazariy bilimlar bilan solishtirish;
3. QR-kod orqali tashqi ilmiy bazaga o‘tib, statistik ko‘rsatkichlarning dinamikasini tekshirish;
4. Olingan xulosalar asosida shaxsiy tahliliy eslatma (memorandum) tayyorlash.

Ushbu metodik yondashuv talabalarda nafaqat fanga doir bilimlarni, balki umumpedagogik va universal xarakterdagi axborot-qidiruv hamda tahliliy kompetensiyalarni shakllantirish imkonini berdi.

Biroq, masalaning ikkinchi va eng jiddiy va uning pedagogik hamjamiyat tomonidan qabul qilinish darajasidir. Professor-o‘qituvchilar tarkibining an’anaviy darslik formatidan voz kechishga ruhan va uslubiy jihatdan to‘liq tayyor emasligi yangi didaktik tizimning integratsiyalashuv tezligini pasaytirmoqda [10, 48-b.]. Ko‘pgina o‘qituvchilar ma’ruza darslarida

hanuzgacha talabalardan darslik matnini so‘zma-so‘z qaytarib berishni, konspektlarning hajmini tekshirishni talab qilmoqdalar. Bu esa talabalarda darslikning interaktiv va multimediaviy elementlari bilan ishlashga nisbatan rag‘batni so‘ndiradi, chunki yakuniy baholash mezonlari hanuzgacha eskilik inersiyasidan qutulmagan. Yangi avlod darsliklarini ta’limga kiritish bilan bir vaqtda baholash tizimini ham modernizatsiya qilish, ya’ni bahoni bilimlarni takrorlashga emas, balki darslik yordamida muammolarni yechish qobiliyatiga (Open-book exam formati) qarab qo‘yish mexanizmini joriy etish zarurati yaqqol ko‘rinib qolmoqda [12, 139-b.].

Shuningdek, muhokama qilinishi lozim bo‘lgan masalalardan biri — bu yangi avlod darsliklarining aralash ta’lim (Blended learning) modelidagi o‘rnidir. Mazkur modelda darslik auditoriyadagi dars va auditoriyadan tashqari mustaqil ta’lim o‘rtasidagi bog‘lovchi ko‘prik vazifasini o‘tashi shart [9, 119-b.]. Agar darslik o‘zining tuzilishi jihatidan ushbu bog‘liqlikni ta’minlay olmasa, u oddiy PDF-fayl ko‘rinishidagi o‘lik matnga aylanadi. Yangi darsliklar talabani uydan turib darslikdagi raqamli topshiriqni bajarishga, uning natijasini esa auditoriyadagi jamoaviy muhokamaga olib chiqishga majbur qilishi lozim. Biz o‘tkazgan tadqiqot doirasida aynan mana shu model asosida qurilgan o‘quv jarayonlari eng yuqori kreativ samaradorlikni ko‘rsatdi.

Xalqaro tajribaga nazar tashlaydigan bo‘lsak, rivojlangan davlatlar oliy ta’lim muassasalarida yangi avlod darsliklari shunchaki kitob emas, balki doimiy yangilanib turadigan o‘quv ekotizimidir. Mualliflar darslikni nashr etgandan keyin ham uning elektron platformasiga eng so‘nggi ilmiy o‘zgarishlar va statistik ma’lumotlarni kiritib boradilar [11, 81-b.]. Bizning milliy oliy ta’lim tizimimizda ham darsliklarni turg‘un ob’ekt sifatida ko‘rishdan voz kechish, ularni dinamik, moslashuvchan (adaptiv) o‘quv platformalari darajasiga ko‘tarish vaqti keldi. Buning uchun esa bo‘lajak mutaxassisda birinchi kursdanoq "raqamli o‘quv muxtoriyati" (Digital learning autonomy) fenomenini shakllantirish lozim, ya’ni talaba darslikni o‘qituvchisiz ham o‘zi uchun to‘liq kashf qila olishi, uning barcha funksional tugmalari va resurslaridan mustaqil foydalana olish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi shart [1, 19-b.].

Olingan barcha empirik ko‘rsatkichlar va tahliliy natijalar shuni qat’iy ko‘rsatadiki, bo‘lajak mutaxassislarni yangi avlod darsliklari bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish muammosi izolyatsiyalangan pedagogik vazifa emas. Bu oliy ta’lim tizimining metodologik, texnologik, kadrlar salohiyati va moddiy-didaktik bazasini to‘liq transformatsiya qilish bilan bog‘liq bo‘lgan global strategik jarayondir. Maqolada keltirilgan barcha statistik va qiyosiy ma’lumotlar ushbu tizimli transformatsiyani ilmiy asosda rejalashtirish va amaliyotga tatbiq etish uchun fundamental zamin bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Bo‘lajak mutaxassislarni yangi avlod darsliklari bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish — bugungi oliy ta’lim sifatini ta’minlashning eng muhim shartlaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, faqatgina zamonaviy darsliklarni yaratish va ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etish yetarli emas. Talabalarda ushbu darsliklarning raqamli, multimediaviy va keys-texnologiyalaridan unumli foydalanish metodikasini shakllantirish zarur.

Ushbu yo‘nalishdagi ishlarni jadallashtirish uchun quyidagi amaliy choralar tavsiya etiladi:

- Oliy ta’lim muassasalarining o‘quv rejalariga talabalarning axborot-madaniyati va darsliklar bilan ishlash metodikasini rivojlantiruvchi maxsus seminar-treninglarni kiritish;
- Yangi avlod darsliklarini yaratishda gibrid texnologiyalardan keng foydalanish, fanning amaliy qismini virtual laboratoriyalar va keyslar bilan boyitish;
- Professor-o‘qituvchilarning yangi turdagi darsliklar muhitida dars o‘tish bo‘yicha malakasini tizimli oshirib borish [12, 132-b.].

Bo‘lajak mutaxassislarning zamonaviy ta’lim resurslari bilan ishlash malakasini oshirish ularning kelajakda mustaqil ravishda o‘z bilimlari ustida ishlashi (Life-long learning) va mehnat bozorida yuqori nufuzga ega bo‘lishini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. — Toshkent: Adolat, 2020. — 72 b.
2. Karimov N.A. Oliy ta’limda yangi avlod darsliklarini yaratishning konseptual asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. — 180 b.
3. Tojiyeva M.H. Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish va o‘tkazish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2021. — 145 b.
4. Sayidov J.E. Raqamli ta’lim muhitida talabalarning mustaqil ishini tashkil etish. // Oliy ta’limda modernizatsiya muammolari jurnali. — 2024, №3. — 110-117-b.
5. Usmonov B.Sh. Zamonaviy darsliklarning didaktik funksiyalari va tuzilishi. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2023. — 210 b.
6. Marzano R. J. Designing & Teaching Learning Goals & Objectives. — Bloomington: Marzano Research Laboratory, 2019. — 240 p.
7. Alimov A.A. Talabalarda axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarini rivojlantirish. — Buxoro: Durdona, 2022. — 135 b.
8. Johnson L., Adams Becker S. New Media Consortium Horizon Report: Higher Education Edition. — Austin, Texas: The New Media Consortium, 2021. — 124 p.
9. Razzoqov Sh.I. Interaktiv darsliklar bilan ishlashda loyihaviy ta’lim texnologiyalari. // Pedagogik mahorat. — 2023, №5. — 115-122-b.
10. G‘ulomov S.S. Raqamli iqtisodiyotda ta’lim texnologiyalari. — Toshkent: Akademnashr, 2021. — 290 b.
11. Smith J., Green M. Innovations in Textbook Design and Student Engagement. // Journal of Educational Psychology. — 2022, Vol. 114, No. 2. — pp. 71-85.
12. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. — Toshkent: Iqtisod-moliya, 2020. — 320 b.